

Submission: 13.06.2020
Acceptance: 22.06.2020

Kostüm Tarihi Bağlamında Eteğin Moda Dizgesindeki Evrimi

Caner Turan¹

Kostüm Tarihi Bağlamında Eteğin Moda Dizgesindeki Evrimi

Öz

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren doğa koşullarından korunmak için ortaya çıkan örtünme ihtiyacı ve bu ihtiyacın giderilebilmesi için kullanılan kıyafetler zaman ilerledikçe toplumsal ve kültürel bir takım değerlerin yansıtıldığı nesnelere dönüşmüşler, zamanla insanların sosyal statülerindeki farklılıklara işaret eder hale gelmişlerdir. Bu kıyafetlerden bir tanesi de giyim-kuşamın önemli bir parçası olan etektir. Her ne kadar farklı coğrafyalarda yapılan bir takım arkeolojik kazılarda etek niyetine kullanılan parçalara rastlansa da etek modasının başlangıcı olarak Sümerler kabul edilmektedir. Bu çalışmada; Mezopotamya medeniyetlerinden başlanarak, Antik Mısır, Antik Girit, Antik Yunan, Antik Roma, Bizans İmparatorluğu; Ortaçağ, Rönesans, Barok, Rokoko dönemleri ve 19. yüzyıl'da Batı dünyasında eteğin moda dizgesindeki evrimi dönemlerin genel giyim özellikleri çerçevesinde ele alınmıştır. Kimi zaman tek başına bir kıyafet olarak giyildiği kimi zamansa tüm bedene giyilen ya da tüm vücudu yekpare bir şekilde saran bir kıyafetin parçası olduğu görülen etek böylece antik medeniyetler ve dönemler bazında incelenmiştir. Bu inceleme sırasında Rönesans dönemine kadar herhangi bir cinsiyet ayrımı gözetilmemiştir. Ancak Rönesans döneminden (15-16. yüzyıl) itibaren (kilt etek hariç) eteğin yalnızca kadımlar tarafından kullanılan bir giysi çeşidi haline geldiği tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda; eteğin toplumların ve insanların yaşam biçimlerini, bireyler arasındaki hiyerarşiyi ve cinsiyet kimliklerini yansıtan önemli bir günlük hayat nesnesi olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Sözcükler: etek, kültür, moda, tarih

Evolution of Skirt in the Fashion System in Context of Costume History

Abstract

Since the beginning of human history, the need of covering that has emerged to be protected from the conditions of nature and the clothes used for satisfying this need have turned into objects that reflect some social and cultural values and point the differences in people's social status as time goes on. One of these clothes is the skirt, an important part of clothing. Although some pieces used as skirt found in some archaeological excavations in different geographies, Sumerians are accepted as the beginning of the skirt fashion. In this study; starting from Mesopotamian civilizations, in Ancient Egypt, Ancient Crete, Ancient Greek, Ancient Roman, Byzantine Empire; Medieval, Renaissance, Baroque, Rococo eras and in the 19th century, the evolution of the skirt in the fashion system of the Western world were discussed within the framework of the general clothing characteristics of the periods. The skirt, which was sometimes worn as a solitary dress, and sometimes appeared to be a part of a garment that is worn over the whole body or that wraps whole body, was examined on the basis of ancient civilizations and periods. During this examination, no gender discrimination was considered until the Renaissance period. However, since the Renaissance period (15-16th century) (except for a kilt skirt), it was found that the skirt became a type of clothing used only by women. In line with the findings obtained in the research; it has been revealed that the skirt is an important daily life object reflecting the lifestyles of societies and people, hierarchy between individuals and gender identities.

Keywords: skirt, culture, fashion, history

1. Giriş

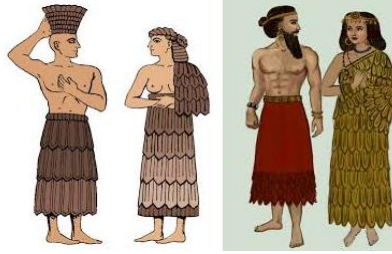
İnsanlık tarihinin ilk zamanlarında maruz kalınan olumsuz iklim şartlarının getirdiği zorluluktan dolayı insanlar korunmak ve yaşamını sürdürebilmek amacıyla içgüdüsel olarak örtünme ihtiyacı hissetmiştir. Yaban hayvanlarının derileriyle, ağaç kabuklarıyla ve bazı bitkisel malzemelerle bu ihtiyacını temel olarak giderebilmiştir. Daha sonraki zamanlarda bitkisel ve

¹ Graduate of Philosophy Master's Program, Boğaziçi University, Istanbul/TURKEY; Mimar Sinan Fine Arts University, Department of Art History, Istanbul/TURKEY, cinokoturan@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-1191-1614.

hayvansal lifleri kullanarak tekstil malzemeleri oluşturmuşlar ve bunları örtünmüşlerdir. Doğal şartların oluşturduğu zorunlu örtünmenin ardından bu etkinlik bir giyinme etkinliğine dönüştürülmüştür. Geçen süre zarfında insanların giyinme şekillerini sadece iklimin ve doğal çevrenin değil, inançların, ekonomik koşulların ve sosyal hayatın, kültürel değerlerin hepsi birden belirlemeye başladığı için giyinme fenomeni ilk zamanlardan modern zamanlara kadar karmaşık bir süreçler bütününe yansımaları olarak dikkat çekmiştir. Dolayısıyla insan hayatının ve insanın alışkanlıklarının değişimi giysinin de tarihini değiştirmiştir. Bu çalışmanın amacı günümüzde sıradan bir kıyafet olarak kullanılmakta olan eteğin, kostüm tarihi bağlamında moda dizgesindeki evrimini antik medeniyetlerden 19. yüzyıla kadar inceleyerek, eteğin toplumların ve insanların yaşam biçimlerini yansıtmaları açısından önemli bir göstergesi olduğunu ortaya koymaktır. Böylece etek örneği üzerinden kıyafetlerin sadece maddesel kültürün yansıması olmadığı, içinde bireysel, toplumsal ve kültürel değerleri barındıran bir bilinç ve enerji alanı olduğu farkındalığı kazandırılmaya çalışılacaktır.

2. Mezopotamya Medeniyetleri

Mezopotamya medeniyetlerinin kıyafetlerine ait genel bilgiler heykellerden, çömleklerden, yazılı tabletlerden ve kral mezarlarından elde edilebilmiştir (Pendergast ve Pendergast, 2004, s. 53) Kostüm tarihinde eteğin ilk kez karşılaştığı antik medeniyet Sümerler'dir. Sümerler'in tarihi MÖ 5000'lere dayanmaktadır. Akadlar'ın güney Mezopotamya bölgesini "shumer" olarak adlandırmasından sonra kendilerine Sümerler denilmiştir (Gates, 2011, s. 31) Sümerler'de giysiler ilkel bir tasarıma sahip olmuştur. Malzeme olarak yün kullanılmıştır. Yünü ticaretle birlikte elbise yapımında, halı yapımında ve dekorasyon ürünleri yapımında da kullanmışlardır. Kadınlar yünleri eğirmiş ve elbise yapmış; erkekler ise biten elbiseyi boyamıştır. Erkek koyun postuna benzeyen ve *kaunak* ya da *persis* adı verilen bir etek giymiştir (Şekil 1).

Şekil 1. *Kaunak* giymiş erkek ve kadın (Frippery, 2016).

Şekil 2. *Kaunak* giymiş dua eden Sümer erkeği, MÖ 2200 (Tortora ve Eubank, 1989, s. 15).

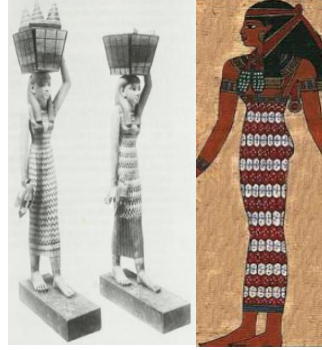
Kaunak; sade bir birleşim noktasına sahip olmuştur. Bu eteklerin ön orta tarafında kimi zaman yırtmaç bulunmuştur. Bele takılan ve içi dolu olan bir parça kemer görevi görmüştür. Bazı modellerde giysinin bir bölümü bu kemerin altından geçirilerek, sol omuzun arkasından öne getirilip tekrar kemerin içinden geçirilmiştir. Bazı modellerde ise giyilen kürkün tüyü kesilmiş ya da öylece bırakılmıştır. Bu durum hava şartlarına göre değişkenlik göstermiştir. MÖ 3500'lere ait bazı buluntularda açığa çıkan sivil ve askeri giysilerin düzgün lüleler halinde yapıldıkları görülmüştür. Bu etek örneklerine ilk çağdaki birçok medeniyette karşılaşılmıştır. Sümerler'de eteğin boyu bir hiyerarşi göstergesi olmuştur. Köleler ve askerler daha kısa, krallığa mensup kimseler ise daha uzun etekler giymişlerdir. Sümerler'e ait bazı kabartmalarda ve heykelerde görülen uçları püsküllü dokuma giysi tasvirleri, dokumasız elbiselerden dokuma elbiselere geçildiğine işaret eder.

MÖ 2000'lere tarihlenen Babiller'e ait bazı buluntularda dokuma olan etekleri püsküllü *kilt-ler*² benzeyen bazı tasvirlerin olduğu görülmüştür. Babiller'in yaşadığı bölgede heykel yapımına uygun taş bulunmadığı için kılık kıyafetlerle ilgili bilgilere pişmiş topraktan yapılan eserlerden ulaşılmıştır. Babil krallarına ait bazı betimlemeler bulunmuştur ancak kıyafet bilgilerine çok fazla ulaşılamamıştır. Var olan betimlemelerden de genellikle Sümer kıyafetlerine benzer kıyafetlerden giydikleri anlaşılmıştır. Bazı bulgular püsküllü kıyafetlerin tercih edildiğini göstermiştir. Babilli kadınlara ait betimlemeler de çok azdır. Güney Mezopotamya bölgesinde birinci bağımsız Sümer şehir devletleri çağına Akad Kralı Sargon son vermiştir. Sargon'un fethiyle birlikte bütün bölge yaklaşık MÖ 2350 yıllarında Akadlar'ın eline geçmiştir. Bölgesel devletlerden imparatorluğa olan geçiş sürecinde Akadlar Güneybatı Asya'daki ilk imparatorluk olarak kayıtlara geçmiştir. Akadlar'da da bele kemer tarzında parçalarla bağlanan püsküllü etekler görülmüştür. Akadlar'da hem koyun postundan hem de deriden yapılan etekler giyilmiştir. Yaygın olarak bir tarafı açıkta bırakan elbiseler tercih edilmiştir. Yine dokumayla yapılmış püsküllü eteklere de rastlanmıştır. Mezopotamya medeniyetlerinin genelinde hem kadın hem de erkek kıyafetlerinde püskül özellikle önemli bir dekoratif unsur olarak göze çarpmıştır. Püsküllerin en çok kullanıldığı iki temel kıyafet etek ve şal olmuştur. Aynı bölgede sonraki zamanlarda kullanılan püsküllerin ince işlemelerle birlikte çeşitli renklere boyandığı da görülmüştür (Pendergast ve Pendergast, 2004, s. 56).

3. Antik Mısır

Antik Mısır'a (MÖ 5000-332) gidildiğinde elbiselerin iklimin etkisini direk yansıttığı anlaşılmıştır. Bu elbiselerin sıcak ve güneşli bir iklim için daha elverişli olan ketenden yapıldığı ve sadelik barındırdığı görülmüştür. Ketenin kolay yıkanabilirliği başka bir kullanım sebebi olmuştur. Çünkü Mısır kültüründe temizlik önemliydi. İşçiler, köylüler, ortalama insanlar ve erkekler peştemale benzer kısa kıyafetlerden giymişlerdir. Vücutlarının üst kısmı genellikle çıplaktır.

² 16. yüzyılda ilk türleri görünen ve *Iskoç eteği* olarak bilinen tasarımdır.

Şekil 3. Kalasiris giyen Mısırlı kadınlar (Tortora ve Eubank, 1989, s. 1; Flipperry, 2016).

Antik Mısır'da, *kalasiris* adı verilen ve dikdörtgen şeklindeki ketenden yapılan, omuzlardan askılı, vücuda oturan, uzun tuniklerden giymişlerdir. Göğüs kısımlarını açıkta bırakan ya da tamamen kapatan tasarımlar geliştirilmiştir. Kadınların bel hattı daha yüksek, erkeklerinki kalça hizasında tasarlanmıştır. Antik Mısır giysilerinde toplumdaki hiyerarşi dikkat çekmiştir. Zengin kadınların *kalasiris*leri daha büyük bir titizlikle dokunmuş, bazılarıysa transparan olacak şekilde ince malzemeden yapılmıştır.

Şekil 4. Antik Mısır erkek ve kadın elbiseleri (Eupedia, 2011).

Alt sınıftan insanlar daha kaba *kalasiris*lerden giymişlerdir. Firavun ise altın ipliklerle dokunmuş kaliteli keten elbiseler tercih etmiştir. Firavunun eteklerinin arka kısmından aslan kuyruğu sarmıştır. Sıradan halk ise kısıtlı kumaş kullanmıştır. *Şenti* ya da *kilt* adı verilen kıyafetleri üst sınıftan erkekler giymiştir. *Şentiler* beli ve kalçayı saran ve belden kemerle vücuda tutturulan genellikle dikdörtgen şeklindeki kumaş parçalarıdır. Erkek *şentileri* ilk dönemlerde deriden yapılırken sonraları ketene geçilmiştir. Askerler vücutlarına çizgili ya da renkli kumaştan yapılmış *şentilerden* sarmışlardır. *Şentilerin* temel tasarımında olmasa da boy ve pili özelliklerinde zamanla bazı değişiklikler olmuştur.

Şekil 5. Şenti giymiş Mısırlı erkekler (Takecarestyle, 2019).

Pilili etekler Yeni Krallık zamanına denk gelmiştir. Dar ve kısa olan modellerine de kabarık ve uzun modellerine de rastlanmıştır. Antik Mısır giysileri binlerce yıl çok küçük değişiklikler hariç hep aynı kalmıştır. Üst sınıfın giydiği şentilere benzeyen peştemalin (*loincloth*) bir kemerle bele tutturulan kısa eteklere (*loin skirt*) dönmesi bu değişikliklerden bir tanesi olmuştur (Pendergast ve Pendergast, 2004, s. 26).

Şekil 6. Loinclothun giyilme biçimi (Clipartkey, 2019).

Diğer bir istisna ise şentilerin daha sonraları *tunikle* birlikte giyiliyor oluşudur. *Tunik* ortasında kafadan geçirmek için boşluğu olan, vücudun üst kısmını da kapatan dikdörtgen şeklinde kıyafettir.

4. Antik Girit ve Antik Yunan

Doğu Akdeniz'e uzanan Girit adasında Mısır ve Mezopotamya medeniyetleri ile hemen hemen aynı dönemlerde Minos Uygarlığı (MÖ 3000-1100) varlığını sürdürmüştür. Miken Uygarlığı (MÖ 1600-1100) ise bugünkü Yunanistan topraklarında yüzlerce kasabanın merkezinde kurulmuş ve Girit adasını da fethetmiştir. Yaklaşık MÖ 1200 yıllarında bir takım çevresel felaketlerden dolayı yok olmuştur. Dor istilalarıyla karanlık çağa giren Yunan kültürü MÖ 800 yıllarında yeniden canlanmıştır. (Pendergast ve Pendergast, 2004, s. 113-114). Arkeolojik bulgular Girit'te gelişmiş bir tekstil endüstrisinin olduğunu göstermiştir. Çömlek, fresk ve heykellerden çıkarım yapıldığı kadarıyla Minos'ta vücuda tam oturan kıyafetlerden gelişmiş bir dikiş bilgisinin olduğu anlaşılmıştır. Erkek kıyafetlerinin boyları değişkenlik göstermiştir. Vücudu sardıkları peştemal benzeri kıyafetin ucu önden ve/veya arkadan püskül oluşturmuştur. Uzun olanları dizlere ve hatta ayak bileklerine kadar gelmiştir. Kadınlarsa şeritler halinde uzanan, koni şeklinde eteklerden giymişlerdir. Mikenler'de giyilen kıyafetlerle Minos'ta giyilen kıyafetlerin hemen hemen aynı olduğu anlaşılmıştır. Antik Girit'in genelinde kadın giysilerinde dişilik ön plana çıkarılmıştır. Nemli iklim şartlarından dolayı o döneme ait herhangi bir giysi örneği zamanımıza ulaşamamıştır. Ancak duvar resimleri bir takım bilgiler sunabilmiştir. Bu duvar resimlerinden anlaşıldığı kadarıyla elbise yapımında kumaş, deri ve post kullanılmıştır. Deriden yapılmış etek ve önlükler *Sümer tipi* olarak nitelenen post etekler olarak adlandırılmıştır. Etekler evaze modeldedir. Bele içinde dolgu malzemesi kullanılan kemerlerden takıldığı görülmüştür.

Şekil 7. *Peplos* giymiş Yaslı (Üzgün) Athena, mermer kabartma, MÖ 460, Acropolis Müzesi (Precourt, 2020).

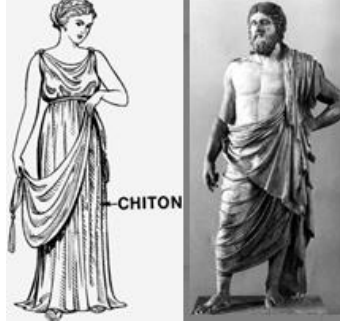
Kadın elbisesinin önemli parçalarından bir tanesi olan *peplos*ların farklı tasarımlarının olduğu anlaşılmıştır. *Peplos* vücut etrafına sarılan, omuz üzerinden bir iğne ile tutturulan elbise çeşididir. Yaslı Athena kabartmasında (Şekil 7) giyilmiş olunan bir *peplos* görülebilir. Bir tarafı açık bırakılan, belinden tutturulan dikişlerle etek ve bluz görünümü veren tasarımları kemersiz de giyilmiştir. Antik Yunan'daki en belirgin kıyafet çeşidi *kiton* olmuştur (*chiton*).

Şekil 8. İyonik *kiton* ve Dorik *kiton* (Bunches of Grapes, 2014).

Yapıldıkları malzeme uyarınca *kiton*ların, Dorik ve İyonik olmak üzere iki türü olduğu bilinmektedir. Her iki cins tarafından giyilen bu tunik, birbirine tutturulmuş iki büyük dikdörtgen parçadan oluşmuştur ve toplumun farklı kesimlerinde sosyal statü uyarınca, boylar kısalmış veya uzamıştır (Berkol, 2020, s. 32). Erkeklerin *kitonuna* göre kadınların *kitonunun* yapımında daha dar bir tasarım kullanılmıştır. Vücut şeklini alacak şekilde toplanmıştır ve uçlarına takılan ağırlıklarla vücuda daha iyi oturmuşlardır. Böylece etek uçlarındaki drapel¹ daha düzgün görünmüştür. *Kitonlar* bel kısımlarının farklı noktalarda tutturulmasıyla ya da omuzlardan atılma şekilleri değiştirilerek farklı varyasyonlara kavuşturulmuştur (Tortora ve Eubank, 1989, s. 36).

¹ Elbiselerde katlanarak dikilmiş kısımlara verilen isimdir.

Şekil 9. Kition giyen kadın ve himaton giyen erkek (The Connecting Word, 2017).

Kitionun üzerine yine benzer şekilde vücuda sarılarak giyilen himaton, diplax gibi çeşitleri tasarlanmıştır. Pantolon eteğinin ilk örnekleri de yine bu dönemin duvar resimlerinde görülmüştür. Ancak pantolon örneğinin atası Orta Asya'ya dayanmaktadır.

5. Antik Roma

Antik imparatorluklar içinde en güçlüsü olan Antik Roma (MÖ 753 - MS 500) Tiber Nehri kıyısında Neolitik kültürlü yerli halklar üzerine gelen göçebe çoban İtalik halkların ve Etrüsk kabilelerinin M.Ö. 12. yüzyılda birbirlerine entegre olmaları ile oluşmuştur (Berkol, 2020, s. 32). Bu kabileler giyime çok önem vermişlerdir. Kendinden öncekilerden aldıkları bir takım özelliklerle kendi tarzlarını yaratmışlardır. Antik Roma giysileri için en önemli kaynak Vezüv Yanardağı'nın yok ettiği Pompeii ve Herculaneum şehirleridir. Arkeolojik çalışmalar sırasında bu bölgelerde bulunan el sanat ürünleri ve yazılar önemli bilgiler vermiştir. Kadınlar tıpkı erkekler gibi stola adı verilen ve ayaklara kadar uzanan uzun entariden giymişlerdir. Stola Antik Yunan'da giyilen kitionun muadilidir. Kadınlar kimi zaman stola yerine tunik tarzındaki kıyafetin Roma versiyonu olan dalmaticayı da tercih etmişlerdir. Dalmatica Bizans İmparatorluğu zamanında da çok yaygın bir elbise çeşidi olmuştur. Bizans'taki en temel dalmatica formu keten, yün veya pamuktan yapılmıştır. Giyen kişinin sınıfsal konumuna bağlı olarak dalmaticalar oldukça süslü bir hale gelmiştir.

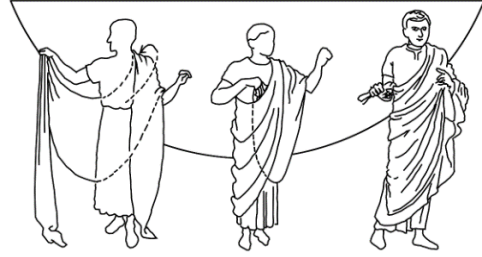

Şekil 10. Dalmatica (Byzantine Fashion, 2020).

Etrüskler'den etkilenen kadınlar şalın altına kition adı verilen uzun entarilerden giymişlerdir. Kitionun en basit formuna Romalılar tunik adını vermişlerdir.

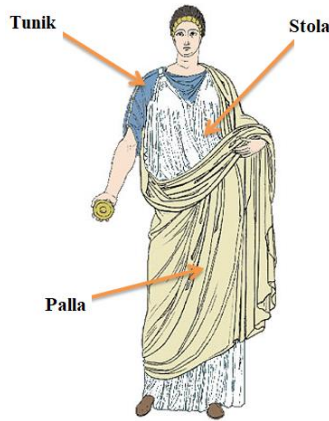

Şekil 11. *Toga* giymiş İmparator Augustus (Stewart, 2020).

Şekil 12. *Toga*nın adım adım giyilişi (Tosepu, 2017).

Romalı erkekler tuniğin üzerine *togalarını* giymişlerdir. Kökleri Antik Yunan'a dayanan *toga* genellikle altı-yedi metre uzunluğunda bir kuşak parçasının vücuda belirli bir şekilde sarılmasıyla (Şekil 12) ortaya çıkan giysi çeşididir ve antik dünyanın en popüler kıyafetlerinden biri olmuştur. *Toga* gittikçe büyüyen boyutu ve ağırlığı nedeni ile giyilmesi zor bir giysi haline gelmiştir. Zengin Romalılar *togayı* giymek için kölelerinden ya da hizmetçilerinden yardım almışlardır. Bazı törenlerde *togayı* giymek zorunluluk arz etmiştir. Kadınlar aynı zamanda *feminalia* adında, dizin altından bağlanan kısa pantolonlar giymişlerdir. Antik Roma'daki kadınların giydiği en yaygın kıyafetlerden biri de *palla* olmuştur. Büyük dikdörtgen bir yapısı vardır ve vücuda sarılır. Çeşitli süslemelerle bezenmiştir.

Şekil 13. *Tunik*, *stola* ve *palla*nın giyim şekli (Lowell, 2020).

Palla giyim özelliğine göre değişiklik göstermiştir. Bir tunik ya da *toganın* üzerine giyilen *palla* giyen kadının bekar olduğuna; bir *stolanın* üzerine giyilen *palla* ise giyen kadının evli olduğuna işaret etmiştir. Antik Roma’da da kıyafetler statü göstergesi olmuştur. Peştamel benzeri tek parça giysiyi, orta ve üst sınıf erkekler esas elbiselerinin altına, köleler ise direk asıl elbise olarak giymişlerdir. Kemerli tunikler ise alt sınıfın sokakta giydiği elbiseler olmuştur.

6. Bizans İmparatorluğu

Bizans İmparatorluğu (MS 330-MS 1453) Roma İmparatorluğu’nun ikiye bölünmesinden sonra doğuda kalan kısma verilen isimdir. Merkezi Konstantinopolis’tir (bugünkü İstanbul). Diğer adı Doğu Roma İmparatorluğu’dur. Bizanslılar çok kozmopolit bir geleneğe sahip olmuşlardır.

Şekil 14. Bizanslılar’ın giydiği bir *tunik* (Tortora ve Eubank, 1989, s. 63).

Yunan, Roma ve Doğu geleneklerini birleştirerek kendi özgün stilini yaratmıştır (Berkol, 2020, s. 32). Kıyafetlerin genel olarak basit ve bol kesimli olması tercih edilmiştir. *Tunik* esas parçayı oluşturmuştur. Kadınlar en çok *stola* giymişlerdir. Giysilerde süslemeler, nakışlar ve boncuklar dikkat çekmiştir. Uzun ve geniş kollu *tunik* çeşidi olan *dalmatica* kullanımı yaygındır. *Dalmatica* yapımında keten, yün ya da pamuk kullanılan bir giysi çeşididir.

Şekil 15. İçten dışa doğru:
İç tunik-dış tunik-palla

Şekil 16. İçten dışa doğru:
İç tunik-stola-palla

(OverDressed for Life, 2020).

Üst sınıf Bizanslı dikkat çekici, oldukça süslü bir *dalmatica* giymiştir. Bizanslılar'da soyluların kıyafetlerinin daha görkemli ve hatta abartılı olduğu görülmüştür (Kemper, 1977, s. 53) Genel olarak *tunik* ve *dalmaticanın* erkekler tarafından, *stola* ve *pallanın*sa kadınlar tarafından giyildiği görülmüştür (Pendergast ve Pendergast, 2004, s. 264). Bizans ve Roma'nın son dönem kıyafetleri birbirine benzemiştir. Ancak Roma etkisinin azalıp oryantal etkilerin artması *toganın* kullanımında görülmüştür. *Toga* 4. yüzyıldan sonra gitgide sadece İmparatorlar'ın ve konsüllerin katıldığı resmi seremonilerde kullanılmıştır (Tortore ve Eubank, 1989, s. 62).

7. Ortaçağ

Yaklaşık 6. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar geçen ve Avrupa kültürüne egemen olan Ortaçağ'da Roma İmparatorluğu'nun sona ermesiyle Avrupa'ya yayılan kavimler iklimden ve o dönemin sanayisinden etkilenmişlerdir. İklim koşullarının ve koyun besiciliğinin etkisi ile bu dönemde üretilen kıyafetlerde sıklıkla yün kullanılmıştır. *Tunikler* oldukça yaygındır. Zengin kesimler kürkten yapılmış *tunikleri* tercih etmişlerdir. Ortaçağ giyim kuşamı genellikle Bizans moda anlayışının etkisi altında kalmıştır. Haçlı Seferleri'nde Doğu'nun zengin kumaşlarıyla karşılaşmıştır. Terzilik sanatının ilerlemesi de bu çağın başka bir özelliği olmuştur. Kadınlar ve erkekler uzun pelerinler ve kürklü tunikler giymişlerdir. İki katlı bir *tunik* giyimi vardır. Dış tunikler belden kemerlidir. 1400lü yıllarda göğüs altından kemerli ve yere serbest bir biçimde dökümlü *tunikler* giyilmiştir. Zengin kesim bu *tuniklerin* üzerine bir de pelerinler giymişlerdir ve bu pelerinler ipek, altın iplikli dokumalarla süslenmiştir. Kadınlarda elbiselerin bel hattı göğüs altındadır. Aşağıya doğru çan şeklinde inen etekler kıyafetin genel görünümünü zenginleştirmiştir. Erkekler ise *zimarra* adı verilen uzun tunikleri tercih etmişlerdir. Romanesk dönemde geniş kollu *bliaud* adı verilen uzun elbiseler moda olmuştur. Elbiselerin etekleri de yerlere kadar uzanmıştır.

Şekil 17. *Bliaud* giyen kadın ve elbisenin genel görünümü (Tai-Wiki-Widbee, 2010).

Romanesk dönemde farklı etek örneklerine rastlanmıştır. Bu dönemde İskoçya'daki coğrafi koşullardan dolayı erkeklerin rahat giysiler tercih ettiği görülmüştür. Bu rahat giysilerin altına *kilt* adı verilen pilili, ekose etekler giymişlerdir. *Kilt*, anvelop tarzda yanlardan bele sarılı, önde çapraz yapılan, yarım metre uzunluğunda etek türüdür. *Kilt*'in altına kısa ve vücudu sıkant pantolonlar giyilmiştir. İskoç kadınlarının giydikleri eteklerin tek farkı boyu olmuştur. Ancak yapı olarak erkeklerinkine benzemiştir. Gotik dönemde Gotik mimari anlayıştaki dikey dinamizm ve sivri hatlar modada da ses bulmuştur. Kadınlar ve erkekler uzun kanatlı kollukları ve dekolterileri olan *cotehardy* adı verilen bir paltodan giymişlerdir. Erkeklerin *cotehardy*leri dizlere kadar gelmiş ve yanlardan dikişli olarak tasarlanmıştır. Gotik dönemde Floransa'da yaşayan kadınlar vücudu kalça bölümünden sıkant, aşağı doğru bollaşan ve etek uçlarında bordür olan kıyafetler giymiştir. Bu giysilerde zaman zaman kemer kullanılmıştır.

8. Rönesans

Rönesans döneminde (15.-16. yüzyıl) aristokratlarla birlikte orta sınıfın da moda ilgisi artmıştır. Endüstriyel ve teknolojik gelişmeler eteği de etkilemiştir. Kumaşlarda ve giysi aksesuarlarında çeşitlilik sağlamıştır. Rönesans'tan itibaren kadın ve erkek giyiminin birbirinden ayrılmış olduğu ve eteğin kadın giysisi olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Dolayısıyla etek artık genel olarak bir kadın giysisi olarak kodlanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında bu kodlamaya uygun olarak etek sadece bir kadın giysisi olarak incelenmiştir. Kadın giysileri yüksek bir bel çizgisine ulaşmış ve kısa korsajlı geniş etekler kullanılmaya başlanmıştır. Kol kısımları ve etek kısımları dolgunlaştırılan kıyafetler kadınlara daha yuvarlak bir görünüm vermiştir. 1500'lü yıllarda birey olgusu önem kazanmış ve her birey kendi zevkine göre elbise tercihi yapmıştır. Kraliçe Elizabeth döneminde de, dişiliği vurgulamak, kalçayı ön plana çıkarmak ve kadının görünümündeki heybeti arttırmak amacıyla etek içlerine çember ve iç etek giyilmiştir.

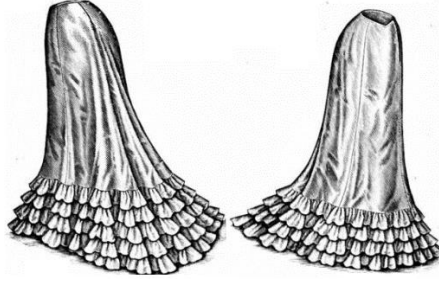

Şekil 18. *Kraliçe Elizabeth Stili* (Paranque, 2019).

İlk kez 1470’te İspanya Saraylarında ortaya çıkan Rönesans kadın giyiminin en önemli buluşlarından birisi olan iç etek tasarımında ince söğüt dalları, balina kemikleri ya da kamış kullanılmıştır. Bu etekler çan şeklindedir ve şeker kamışı ile kolalanarak kullanılmaya başlanmıştır. Çemberlerin üzerine keten ve iç etekler giyilerek oldukça kabarık bir tasarıma ulaşılmıştır. İç içe etekler giyilmesi ile ortaya çıkan bu stil *Kraliçe Elizabeth Stili* olarak anılmıştır. Bu tasarımla birlikte artan kumaş ihtiyacından dolayı kanunlarla kumaş kullanımına kısıtlama getirilmiştir. Rönesans döneminde etekler yerlere kadar uzamıştır. Bu etekler, uzun kuyruklu ve belden aşağısı genişleyen formda tasarlanmıştır. Fransa’daki etek çemberleri, İngiltere’deki etek çemberlerinden daha dar yapılmıştır. Almanya’da zıt renklerde ve üst üste olacak şekilde kabarık ve uzun etekler yaygın olarak giyilmiştir. İspanya’da eteklerin oldukça bol ve kuyruklu olmasına dikkat edilmiştir. Rönesans’ın ilerleyen zamanlarında İtalya’da kalça bölgesini geniş gösteren ve hu-niye benzeyen şekliyle ün kazanan etekler moda olmuştur.

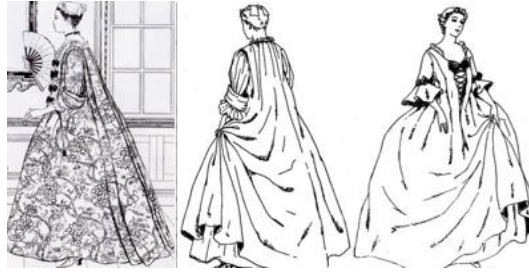
9. Barok

Barok dönemde (16-18. yüzyıl) özellikle 17. yüzyıl başlarında Rönesans kıyafetlerindeki aşırı süslemeler yerini doğal ve ölçülü tasarımlara bırakmıştır. Kadın eteklerinin çizgisini özel olarak tasarlanan etek çemberleri belirlemiştir. Bu özel tasarımlı eteklerde; bel hattı yukarı çekilmiş ve kalçaların dolgun gözükmeye için etek altlarına destekleyici yastıklar yerleştirilmiştir. Önde açıklık bırakılan etekler geniştir. Altta giyilen ve dantel işlemlerle zenginleştirilmiş *petticoates* görünmeye başlamıştır (Steele, 2005, s. 37).

Şekil 19. Petticottenin genel görünümü (Alphard, 2014).

Saraylı kadınlar ise etek çemberlerinin yerine üç kat etek giymişlerdir. İlk etek beyaz pamuklu kumaştan yapılmış, önde düz, arkada ve kalçada yuvarlak derinlemesine pileler kullanılmıştır. Üzerine hafif kumaşlardan yapılan *falbalas* denilen volanlı bir çeşit elbise giyilmiştir. Sonraları eteklerde detaylar ön plana çıkmış, ön kısımda önlüğe benzer bir parça arkada katlar oluşturacak şekilde son bulmuştur. Bu üst üste giyilen ve üç etekten oluşan tasarım Fransa'da Versailles'te yaygınlık kazanmıştır. Bel kısmı oldukça dar tasarlanan en üstteki eteğin arka kısmında uzun kuyruklar vardır ve bel çizgisi önde sivrilerek son bulmuştur. 1670 yılında ortaya çıkan *rob de chambre* stilinde iki farklı kumaş ve belde de bir kemer kullanılmıştır. 1680 yılından sonra *rob de chambre*in eteklerine yastıklar yerleştirilmiş ve dolgun bir görünüm elde edilmiştir.

Şekil 20. French sack – robe volante (Antoinette, 2016).

French sack olarak bilinen bol kesimli elbiseler hamile elbisesini andıran *robe volantede*dir. Bu elbiseye *adrienne* ismi de verilmektedir. Bel kısmı belirgin olmayan bu etekler, önden bir kesimle iki yana açılmış, çember etekler ve gecelik türü elbiselerle birlikte giyilmiştir. Barok dönemde IV. Henry pahalı kumaşların ülkeye girişini önlemiş ve sade bir stil benimsemiştir. Burjuva sınıfına mensup kadınlar yünden yapılmış sade kıyafetleri tercih ederken, aristokrasi ise aynı görkeme devam etmiştir.

10. Rokoko

Rokoko döneminde (18. yüzyıl) 1725'ten sonra *dessous* adı verilen iç çamaşırı yaygınlık kazanmıştır. Kalçayı yüksek göstermek amacıyla balina kemiğinden kafes şeklinde yapılan *panniers* adı verilen iç giysi değişerek eteklerin kalçada kullanımını yaygınlaştırmıştır (Steele, 2005, s. 191).

Şekil 21. Eteği alttan destekleyen *panniers* (Smithfield, 2016).

Piece d'estomac sade bir korseye bağlanarak korseyi önden biçimlendirmiştir. Rokoko döneminin en önemli detaylarından bir tanesi bu etek kafesleri olmuştur. Etek boyları yere kadar uzanmış ve etek uçlarında firfir ve fiyonk kullanılmıştır.

Şekil 22. *Piece d'estomac* örnekleri (Le Temps de Broder, 2019).

1770 yılında *watteau* denilen ve etekleri kabarık, arkada omuzlardan başlayarak yere kadar inen uzun kuyruklu tasarımlar moda olmuştur. Fransız Devrimi'ne kadar olan süreçte geniş metalik çemberler kalçalardan yanlara uzanmış, eteklerin içlerine yerleştirilmiştir.

Şekil 23. Watteau tasarımı (Rebecca, 2011).

Bu çemberlerin küçük olanları günlük kullanımlarda, büyük olanları ise abiye tasarımında kullanılmıştır. Bu iç etekler üç metal çemberden oluşmuş, elbiselerin eteklerinin iç kısımlarına dikilerek beldeki çembere bağlanmıştır. Sonraları iki çemberli iç etekler bele bir kemer ile sıkıca tutturulmuştur. Ortadan iki yana açılarak ikinci kat etek olan *jüpon*ların gözükmesini sağlayan uzun etekler bu tasarımın önemli unsurlarından biri olmuştur. İç etekte çiçek desenleri, fırfırlar ve danteller kullanılmıştır. İngiliz modasından etkilenen Fransız modasında sonraları iç etek çemberlerinin yerine eteğin arka kısmına yastıklar konulmuştur. Kalça üzerine konulan yastıklarla giyilen elbiselerde beden kısa tasarlanmıştır.

Şekil 24. Polonya biçimli etek (Dworski, 2014).

Bu dönemde kadın giysileri İngiliz biçimi, Fransız biçimi, Polonyo biçimi², Türk biçimi gibi adlar almıştır ve sadece süsleme biçimlerinin birbirinden farklılaştığı görülmektedir. Rokoko döneminin sonlarına doğru üç renkli motifleri olan etekten oluşan tasarımlar yapılmıştır. Hazır giyimin başlangıcı da bu döneme denk gelir.

² Bir rob ve drapeli etekten meydana gelmektedir.

11. 19. Yüzyıl

1700'lü yılların son dönem moda anlayışında büyük değişiklikler olmuştur. Modanın kaynağı saraylardan kırsal alanlara yönelmiştir. Sade pamuklu elbiselerin kullanımı daha çok yaygınlık kazanmıştır. Yüksek belli sade ve uzun elbiseler neo-klasik tarzda tasarlanmıştır. Düz çizgilerin tercih edilmeye başlandığı 1807 yılına kadar bel çizgileri yüksek, eteklerin kuyruk kısımları kısa yapılmıştır. Korseler kemiklerle desteklenmemiş, iplerle bedene sabitlenmiştir. 1811-1820 yılları arasında İngiliz tarzı bel hattı biraz daha aşağı inmiştir. Ancak 1815 Waterloo Savaşı'ndan sonra bel çizgisi Fransız etkisiyle yeniden yukarı çıkmıştır. Etekler daralmış ve pililerle süslenmiştir. Zamanla bu pililer etek ucuna işlenmiştir. 1815-1835 yılları arasında etek uçlarında zig-zag süslemeler kullanılmaya başlanmıştır. 1820'lerde etekler genişlemiş ve boyları kısalmıştır. Kemer altına kumaş parçası eklenerek bel hattı aşağı inmiştir. 1830'ların sonlarından itibaren elbiseler genişlemiş, bacak ve ayaklar elbisenin altına saklanmaya başlanmıştır. Korseler yeniden balina kemikleriyle sertleştirilmiştir. Belden itibaren açılan pililerin altına kabarık *jüpon*lar giyilmiştir. 1850-1869 yılları arasında bol ve kabarık eteklerin altına kat kat jüpon yerine kafes tarlatanlar giyilmiştir. 1867'den itibaren ponpon vatkalar ile uzatılan etek kuyrukları kabartılmıştır. 1870 yılından sonra ön kısmı düz arka kısmı kabarık eteklerin yaratıcısı Charles Worth olmuştur.

Şekil 25. *Worth tarzı* etek (Arkhipova, 2013).

1870-1879 yılları arasında kuyruklu eteklerde drapeler yapılmıştır. Eteklerin arka kısımları balık kuyruğu şeklinde tasarlanmış ve üstleri süslenmiştir. 1880 yılında kabarık etekler ve balık kuyruklardan uzaklaşmış, beli inceltelen çelik korseler kullanılmıştır. 1881-1883 yılları arasında arkası kabarık etekler moda olmuştur.

Şekil 26. Viktoria modası: 1880lerin başı günlük kıyafet, 1880lerin gece elbisesi, 1880lerin ortası günlük kıyafet (Monet, 2017).

1883-1887 yılları arasında dik açılı bir forma evrilen bu kabarık etekler tamamen ortadan kalkmışlardır. 1890-1899 yılları arasında, yani Viktoria Çağı'nın son on yılında ön kısımları düz, arka kısmı pilili piramit etekler ön plana çıkmıştır. Koni biçimli bu etekler Elizabeth dönemini andırmıştır.

12. Değerlendirme ve Sonuç

Giyimin insan yaşamındaki yeri, ilk zamanlarda sadece doğal yaşamın getirdiği zorluklardan sıyrılabilme, korunabilme ve yaşamı devam ettirebilme hususlarıyla koşullanmışsa da geçen süre zarfında doğal şartlara ek olarak toplumsal yaşam tarzının ses bulduğu, yaşanan dönemin ve bölgenin genel sosyal, politik, sanatsal, düşünsel ve estetik eğilimleriyle ilintili, insanların toplumsal statülerine ışık tutan bir olguya dönüşmüştür. Bu durum örtünmenin giyinmeye dönüştüğü bir süreci işaret etmiştir. Elbiseler hem kendi kimliğimizi yansıttığımız hem de başkalarının nasıl giyinmesi gerektiğini belirlemeye çalıştığımız birer bilinç alanıdır da. Sadece maddesel kültürün bir yansıması değil aynı zamanda içinde dönemin değerlerini, ekonomik ve sınıfsal ilişkilerini, estetiğini, cinsel kimliklerini, günlük hayatın içinde icra edilen ritüelleri ve eylemleri, hâkim hayat görüşünü ve üretim teknolojisini barındıran bir enerjidir. 1900'lerin moda tasarımcısı Coco Chanel'in deyişiyle "Moda yalnızca giyimle ilgili değildir. O gökyüzünde, sokakta, fikirlerimizde, yaşam biçimimizde ve hayatta olup biten her şeyin içindedir." (Karbo, 2009, s. 221). Görsel kültür ve sanat tarihi bağlamında bakıldığında "elbiselerin en basiti ve açığı" (Flügel, 1930, s. 35) olarak nitelendirilen, giyen kişinin belden aşağı kısmının örtülmesini sağlayan eteğin moda dizgesi içinde geçirdiği evrimin incelendiği bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Eteğin kimi zaman tek başına bir kıyafet olarak giyildiği kimi zamansa tüm bedene giyilen ya da tüm vücudu yekpare bir şekilde saran bir kıyafetin parçası olduğu görülmüştür. Örneğin, Mezopotamya medeniyetlerinde *kaunak* ya da *persis* olarak karşımıza çıkan kıyafetlerin her iki şekilde de kullanıldığı anlaşılmıştır. Antik Mısır'da giyilen *kalasiris* yekpare bir elbise olarak bütün vücuda oturan bir tür iken *şentinin* ise kısa ve vücudun sadece alt kısmını örten bir etek olarak kullanıldığı görülmüştür. Antik Girit ve Antik Yunan'da tercih edilen *peplos*, *kiton*, *himaton*, *diplox*; Antik Roma'da ve Bizans İmparatorluğu döneminde giyilen *stola*, *dalmatica*, *palla*, *toga*, *tunik* gibi kıyafetlerin yine vücudun hem üst

hem alt taraflarını yekpare bir biçimde örttükleri görülmektedir. Öte yandan yine Antik Mısır'da zengin kadınlar daha titiz dokunmuş *kalasiris*ler giyerken, alt sınıftan insanlar ise daha kaba *kalasiris*ler kullanmışlardır. Sıradan halkın kumaş kullanımı kısıtlıyken, firavunun elbiseleri ise altın ipliklerle dokunmuş kaliteli ketenden yapılmıştır. Dini bir yaşam biçiminin ağır bastığı Ortaçağ'da terzilik sanatının ilerlemesi, özellikle 11. yüzyılda başlayan Haçlı Seferleri aracılığıyla Doğu'nun zengin kumaş anlayışıyla karşılaşılması, koyun besiciliğinin ortaya çıkardığı dokuma endüstrisi giyim-kuşam modası çerçevesinde etekte dekoratif öğelerin, yünlü kumaşların kullanılmasına neden olmuştur. Antik Yunan ve Antik Roma başta olmak üzere hemen hemen her dönemde ve toplumda gerek etek boyları gerek etek süslemeleri toplumsal birer statüye işaret etmiştir. 15-16. yüzyıldan itibaren etek bağlamında bir cinsiyet ayrımının ortaya çıkması dikkat çekicidir. Dolayısıyla *kilt* etek hariç 15-16. yüzyıldan sonra eteğin genel olarak bir kadın elbisesi olarak kodlanmaya başlandığı anlaşılmıştır. Sonuçlar değerlendirildiğinde pratik kullanımı ve estetik ontolojisi açısından eteğin binlerce yıldır toplumların yaşam biçimlerini, cinsiyet kimliklerini, insanların toplumsal ve politik statülerini, hayat görüşlerini yansıtmaya açısından önemli bir göstere nesnesi olduğu anlaşılmıştır.

Teşekkür/Acknowledgement

Makalenin önceki versiyonlarına getirdikleri yararlı öneriler için anonim hakemlere ve konunun genel çerçevesini çizme hususundaki katkılarından dolayı Dr. Ceyhun Berkol'a teşekkür ederim.

I would like to thank the anonymous referees for their useful suggestions on earlier versions of the article, as well as Dr. Ceyhun Berkol for her contribution to draw the general framework of the subject.

Kaynakça

- Alphard, S. (2014). *Panier, petticoat, crinoline, farthingales, tournure, bustle.....facciamo chiarezza! Sewing Magics*. <http://sewingmagics.blogspot.com/2014/02/> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Eupedia. (2011). Ancient Egyptian Phenotype. *Eupedia*. <https://www.eupedia.com/forum/threads/38212-Ancient-Egyptian-Phenotype> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Begic, H. N. (2016). "Giyim-Kuşam Kültüründe Keçe Sanatına Tarihsel Bir Bakış". *SUTAD*. 40, 287-297.
- Berkol, C. (2019). "Helen, Roma ve Bizans Ayakkabılarının Moda Tarihi Üzerindeki Etkileri". *Lectio Socialis*. 3, (3), 87-100.
- Berkol, C. (2020). "Tarihsel Süreçte Kemer ve Kuşak Kullanımı". *Al Farabi International Journal on Social Science*. 5, (1), 28-41.
- Byzantine Fashion. (n.d.). *Morgue*. <https://pdemon229.wixsite.com/morgue/byzantine?lightbox=image1nla> adresinden 19.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Frippery, H. (2016). Mesopotamia. *Costume History by Hip Frippery*. <http://costumehistorybyhipfrippery.blogspot.com/2016/10/mesopotamia.html> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Çeliksap, S. (2015). "Giyim ve Modanın Kısa Öyküsü". *Aydın Sanat*. 1, (1), 57-64.
- Descendo o Rio Nilo: Sociedade. (?). *Descendo o Rio Nilo*. <http://descendoorionilo.blogspot.com/p/sociedade.html> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Dworski, L. (2014). *historia-polski: Robe à la Polonaise "The robe..* Lamus Dworski. <https://lamus-dworski.tumblr.com/post/88342788853/historia-polski-robe-%C3%A0-la-polonaise-the-robe> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Egyptian Clipart Rich - Ancient Egypt Clothing Men , Free Transparent Clipart - ClipartKey. (2019). *Clipartkey.Com*.

- https://www.clipartkey.com/view/mxbimm_egyptian-clipart-rich-ancient-egypt-clothing-men/ adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Fashion History Facts: The Toga. (2020). *OverDressed for Life*.
<https://overdressedforlife.com/2020/02/05/fashion-history-facts-the-toga/> adresinden 19.06.2010 tarihinde erişilmiştir.
- Flügel, J. C. (1930). *The Psychology of Clothes*. London: Hogarth.
- Guilford, J. (?). *Dark Ages – Restoration Period 500 A.D - ppt video online download*. Slideplayer.Com.
<https://slideplayer.com/slide/3559391/> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- History and Evolution of Cosmetics | The Connecting Word. (2017). *The Connecting Word*.
<https://www.signewords.com/connectingword/history-and-evolution-of-cosmetics/> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Karbo, K. (2009). *Gospel According to Coco Chanel*. Guilford, CT: The Globe Pequet Press.
- Kemper, R. H. (1963). *A History of Costume*. New York: Newsweek Books.
- Köse, H. (2011). Kültürel Siyasal Kimlikleşme Aracı Olarak Giyim Kuşam Modası, 38. *ICANAS (38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları) Kongresi Bildiri Kitabı, Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik (Cilt II)* içinde 457-472. Ankara: Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Leong, H. (2018). *Hello World Civ*. Hello World Civ.
<https://helloworldciv.squarespace.com/blog/tag/Clothing> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Monet, D. (2011). *Victorian Era Women's Fashions: From Hoop Skirts to Bustles*
<https://bellatory.com/fashion-industry/Fashion-History-Victorian-Costume-and-Design-Trends-1837-1900-With-Pictures> adresinden 05.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Monet, D. (2017). *The Bustle Era: Women's Fashions of the 1870s -1880s*. Bellatory; Bellatory.
<https://bellatory.com/fashion-industry/The-Bustle-Era-Womens-Fashions-of-the-1870s-1880s> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Paranque, E. (2019). *Elizabeth I's Tilbury speech: the birth of a warrior queen* | Art UK. Artuk.Org.
<https://artuk.org/discover/stories/elizabeth-is-tilbury-speech-the-birth-of-a-warrior-queen> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Pendergast, S. ve Pendergast, T. (2004). *Fashion, Costume and Culture Volume I, II, III, IV, V*. Farmington Hills: The Gale Group Inc.
- Pièces d'estomac brodées. (2019). *Le Temps de Broder*.
<https://www.letempsdebroder.com/articles/pièces-estomac-met/> adresinden 04.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Planche, J. R. (1879). *A Cyclopaedia of Costume Or Dictionary of Dress*. London: Chatto and Windus.
- Precourt, B. (2020). *Athena (Minerva) and Artemis (Diana)*. Crestonhall.Com.
<http://www.crestonhall.com/mythology/athena.php> adresinden 09.07.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Rebecca. (2011). *A Fashionable Frolick: Treasures and Curiosities from... A Fashionable Frolick*.
<http://fashionablefrolick.blogspot.com/2011/01/treasures-and-curiousities-from.html> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Rooney, A. (2005). *A History of Fashion And Costume The Eighteenth Century Volume V*. New York: Bailey Publishing Associates Ltd.
- SCA Post: 12 Century-ish English Bliaut. (2013). *Rampant Penguin*.
<https://rampantpenguin.tumblr.com/post/55573802968/sca-post-12-century-ish-english-bliaut> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Seven interesting facts about beauty that you didn't know. (2019). *Takecarestyle.Com*.
<https://takecarestyle.com/7-interesting-facts-about-beauty-that-you-did-not-know/> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Smithfield, B. (2016). *Pannier- The 18th Century fashion undergarment that kept the gown spectacular ...* The Vintage News. <https://www.thevintagenews.com/2016/07/23/pannier-stifling-cousin-crinoline-18th-century-fashion-undergarment-kept-gown-spectacular-2/> adresinden 09.07.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Steele, P. (2005). *A History of Fashion And Costume The Medieval World Volume II*. New York: Bailey Publishing Associates Ltd.
- Steele, V. (2005) (ed). *Encyclopedia of Clothing and Fashion Volume I, II, III*. Farmington Hills, MI: Thomson Gale.
- Stewart, K. (2020). *Africa - Seventeenth Century*. Martel Fashion.
<https://www.martelnyc.com/seventeenth-century/africa.html> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- The Byzantine Empire (2020). *Lauren M. Lowell, Costume Designer*.
<https://lowelldesigns.com/the-byzantine-empire/> adresinden 04.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- The Romans (2020). *Lauren M. Lowell, Costume Designer*.
<https://lowelldesigns.com/the-romans/> adresinden 19.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Thomas, P. (2018). *Ancient Greek Costume History | Pictures showing how to recreate a typical female dress. Fashion History, Costume Trends and Eras, Trends Victorians - Haute Couture*.

- https://www.fashion-era.com/ancient_costume/ancient-greek-fashion-hair.htm adresinden 06.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Toklucu, K. G. (2015). Barok ve Rokoko Dönemlerinin Modaya Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. T.C. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı Tekstil ve Moda Tasarımı Programı, İstanbul.
- Tortora, P. G. and Eubank, K. (1989). *A Survey of Historic Costume*. New York: Fairchild Publications.
- Tosepu, Y. A. (2017). *WISUDA DAN TOGA*. Yoes.
<http://yusrintosepu.wixsite.com/yoese/single-post/2017/01/23/WISUDA-DAN-TOGA> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Types of chitons cheat sheet. (2014). *Bunches of Grapes*.
<https://bunchesofgrapes.wordpress.com/2014/10/09/types-of-chitons-cheat-sheet/> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Types of robes from Georgian era. (2016). *Frugal Antoinette*.
<https://frugalantoinette.wordpress.com/2016/10/05/406/> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- TYWKIWDBI (“Tai-Wiki-Widbee”): 12th-century hairstyles. (2010). *TYWKIWDBI (“Tai-Wiki-Widbee”)*.
<https://tywkiwdbi.blogspot.com/2010/02/12th-century-hairstyle.html> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Welters, L. ve Lillethun, A. (2018). *Fashion History: A Global View*. New York ve London: Bloomsbury Publishing Plc.
- When it Came to Ancient Undergarments Less Was Often More. (2015). *Www.Ancient-Origins.Net*.
<https://www.ancient-origins.net/history-ancient-traditions/when-it-came-ancient-undergarments-less-was-often-more-004052> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Wort’s Fashion of Haute Couture. (2013). *Wort’s Fashion of Haute Couture*.
<http://elenaarkhipova.blogspot.com/2013/01/worts-fashion-of-haute-couture.html> adresinden 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.